

УДК 323.232

Коч С. В.

д-р політ. наук, професор,
кафедра політології факультету міжнародних відносин, політології та соціології,
ОНУ імені І. І. Мечникова,
к. 37, Французький бульв., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: svetlana.v.koch@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2825-3563>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288708>

МАЙБУТНЄ МИНУЛОГО, АБО ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ УГОРЩИНИ: МІЖ НАЦІОНАЛЬНИМ ТА УНІВЕРСАЛЬНИМ

Меморіальні стратегії політичних суб'єктів пов'язані зі стратегічним курсом, який обирає політичний актор, із бажаним історичним іміджем соціально-політичної спільноти, зі ступенем внутрішнього різноманіття векторів пам'яті в умовах багатоскладових суспільств. Найбільша хвиля розширення ЄС у 2004 році не тільки включила східноєвропейські країни до Союзу, але й обумовила радикальні зміни в позиціях забезпечення загальноєвропейської єдності, коли постало питання про врахування історичного минулого нових членів. Основи політики пам'яті ЄС, які сформувались після Другої світової війни, потребували нових комеморативних практик та акцентів для запобігання меморіальних конфліктів. Умовою забезпечення внутрішньої єдності всередині ЄС є поступове послаблення внутрішніх символічних кордонів, передусім національних. Саме це стало найбільш складним для східноєвропейських національних держав, які опинились у ситуації двох різноспрямованих векторів: з одного боку, вони продовжують розвивати національні доктрини модерного типу, коли нація визначає себе в межах історичних земель, де триває форматування національних ідентичностей на основі етнополітичних інтересів титульних націй та їх історичних наративів; з іншого боку, загальноєвропейські постмодерні процеси передбачають визнання універсальних цінностей та спільних стратегій. Прикладом амбівалентної меморіальної політики є Угорщина, яка намагається за допомогою комеморативних практик вирішувати різні соціально-політичні завдання: залишаючись у колі наднаціонального простору ЄС, конструювати національно-орієнтовану меморіальну стратегію. Пошук балансу між цими векторами розглядається як умова ефективного розвитку національної спільноти. Отже, метою представленої статті є визначення взаємозв'язку між новим форматом національної доктрини Угорщини та комеморативними політичними технологіями, які реалізує ця держава. Політику пам'яті в Угорщині розглянуто в контексті зміни ролі комеморації у світовій політиці та визначено особливості формування інституційного середовища політики пам'яті. Автор доходить до висновку, що сучасна меморіальна політика Угорщини розвивається в форматі організації соціально-політичного простору для діалогу держави та споріднених діаспор за кордоном.

Ключові слова: меморіальна політика, національна політика пам'яті, угорська нація, ЄС, ідентичність, європейська ідентичність, комеморація, комеморативні технології, політичні міфи, міжнаціональні відносини, взаємодія з державою, інструменти лобізму.

Постановка проблеми. Пошук оптимального погляду на минуле та вибір засобів комеморації історичного тексту є актуальним завданням політичного розвитку в умовах постмодерного суспільства, коли більш значимим є не стільки

відповідність історичним фактам, скільки закріплення значення події минулого, виходячи з потреб сучасного.

Приклад Угорщини є типовим для країн східноєвропейського регіону, коли держави за допомогою меморіальних політик намагаються забезпечити максимально широкі умови політичної інтеграції, пристосовуючи національні доктрини до нових викликів постмодерного суспільства.

У центрі уваги є три вектори меморіальної політики Угорщини, для якої політична комеморація набула характеру ефективної технології. Остання сприймається як здатна забезпечити реалізацію нового формату національної стратегії, де концепт «нації» ширше за концепт «держави» та забезпечує можливість створення мережі функціональних структур для формування транскордонної системи національно-орієнтованих лобістських структур етнокультурного типу за межами політичних кордонів держави.

Предметом аналізу є варіативність меморіальної політики Угорщини в контексті трансформації національної доктрини та взаємовідносин із прикордонними регіонами та спорідненими діаспорами. Спираючись на системний аналіз, ми розглянули формати та напрямки трансформації національної моделі розвитку держави, яка намагається адаптуватись до умов постмодерної системи інтеграції.

Метою дослідження є визначення взаємозв'язку між форматом національної доктрини Угорщини та варіаціями комемораційних політичних технологій держави.

Результати. У меморіальних дослідницьких стратегіях індивідуальна та групова пам'ять представляється як об'єкт соціально-політичного впливу, який забезпечує структурування соціального простору, що обґрунтовано в працях таких науковців, як Ф. де Сосюр, Л. Альтюссер, П. Бурдьє, Б. Верлен, А. Шюц.

Політика щодо інтерпретації минулого (за Е. Мейером) може виконувати різні функції: амністії, інтеграції, демаркації, що забезпечують реалізацію інтересів політичного суб'єкта (Meuer, 2008). У питаннях (де)конструювання національної пам'яті відправними роботами стали праці Т. Адорно відносно проблем міфологізації та деміфологізації подій минулого й сучасного (Adorno, 1963), Б. Андерсона (Anderson, 1991) і Д. Ловенталю (Lowenthal, 1998) щодо питань уявного майбутнього як форми конструювання соціальної реальності. Я. Ассман (Assmann, 2011), Ф. Анкерсмит (Assmann, 1989) порушують питання визначення суб'єкта, «носія» історичної пам'яті, формуючи таким чином «реперні» точки в минулому, які повинні визначити «вісь», навколо якої вибудовується національна ретроспектива. Дж. Роулз визначав, що «домінуюча пам'ять» політичного суб'єкта забезпечує репрезентацію сталих уявлень про справедливість та правду, які визначають сталість національно-політичної системи (Rawls, 1955). Функціональні можливості політики пам'яті представлені як «м'яка сила» у Дж. Ная (Nye, 2004), як маніпулятивна технологія в П. Нора (Nora, 1989), як символічна влада у П. Бурдьє (Bourdieu, 1984).

Проблеми вивчення національного досвіду меморіальної політики Угорщини, символічної політики та «політики символів» представлені в роботах А. Баторія (Batory, 2016), С. Бенаццо (Benazzo, 2017), А. Манчін (Manchin, 2015), Р. Сегал (Segal, 2010), З. Горват (Horvath, 2008). Так, А. Баторій визначає, що меморіальна політика Угорщини уникає плюралізму спогадів та прагне гомогенізації національної історії шляхом маргіналізації небажаних сторінок історії. Біль-

пність авторів зазначають багатошаровість політики пам'яті, яка має виражені внутрішні та зовнішні акценти; визначають актуальність альтернативних версій історії та контрпам'яті через дослідження меморіальних конфліктів між внутрішніми локальними сегментами суспільства та між сусідніми з Угорщиною державами. Г. Гаяні зазначає, що історичний імідж Угорщини розділюється в результаті різниці між концептуалізацією національної історії та варіантами її уявлення в особистій та колективній пам'яті. Він називає Угорщину «нацією, розділеною історією та пам'яттю» (Guyani, 2021).

Відкритим залишаються питання про формування єдиної концепції національної пам'яті країни в умовах трансформації національної доктрини та про можливість сполучення національно-орієнтованих комеморативних практик зі стратегією ЄС, яка спрямована на нівелювання національних наративів та визнання загальноєвропейських акцентів спільної історії.

Концептуалізація національної доктрини в умовах переходу до постмодерну. Відмова від модерного формату концепту «нації» в країнах Європи пов'язана з інтенсивністю інтеграційних процесів та формуванням нового формату міжнародних відносин: визнанням активної ролі дисперсних етнокультурних систем, локальних соціальних структур, традиційних історичних та новітніх діаспор, меншин. Активна взаємодія між класичними модерними територіально-політичними системами та транскордонними мережевими політичними гравцями стала можлива за умов модифікації національних доктрин держав, які прагнули уникати жорсткої кореляції між державним територіально-політичним простором та нацією, допускаючи розширення концепту «нації» за рахунок споріднених локальних груп за кордоном та (історичних) просторів, втрачених співвітчизників, громадян за кордоном.

Для Угорщини процес оновлення формату національної доктрини почався в 70-х роках ХХ ст., коли була запроваджена концепція «національного мосту», вона була орієнтована на етнічних угорців без прив'язки до території держави. Ця політика була представлена, як турбота про збереження угорської культури та ідентичності за кордоном у межах «діаспор катаклізми» (угорці, які залишались за межами Угорщини в просторі історичного розселення). Така політика проводилась з ініціативи Угорщини, і споріднені групи за кордоном виступали в якості об'єкта впливу. З боку держав зі спільним прикордонням такі дії сприймалися насторожено.

Помітні зміни в акцентах такої політики почали відбуватися на початку 1990-х років. Вони мали, передусім, зняти напругу, яка виникла у відносинах із прикордонними державами, де розташовані угорські історико-культурні анклавні. Оновлений формат був представлений як «двобічна інтеграція», де споріднені групи та простори виступали б в якості суб'єкта процесу інтеграції. Інтеграційна політика проявлялась як допомога в організації соціально-політичного та економічного простору на місцях постійного проживання. Уже наприкінці 90-х років став помітним зсув підтримки закордонних угорців у сферу політичних проєктів уряду, який прийняв більше сотні нормативних актів, які регулюють надання допомоги закордонним співвітчизникам та створення спільної інфраструктури з регіонами проживання споріднених груп за кордоном.

Так, маючи населення держави близько 10 млн осіб, близько 5 млн угорців проживають за її межами, у тому числі до 3 млн угорців у сусідніх країнах ство-

рюють компактні діаспори, які утворились у результаті політичних катаклізмів – змін території держави в XIX–XX століттях. Автохтонні групи угорців проживають у Австрії, Румунії, Словаччині, Сербії, Україні, Хорватії.

Початком створення соціально-політичної мережі національних транскордонних структур стали «Постійна угорська конференція», «Всесвітня Рада угорців», «Всесвітня Рада Підкарпатських русинів», «Форум представників Карпатського регіону», які виконують функцію майданчиків для постійного діалогу угорців усього світу та дозволяють державі лобювати свої інтереси через діаспорні структури за кордоном.

Взагалі діаспорна політика може розглядатися як метод політичного впливу, завдяки якому національна держава перетворюється на координатора транснаціональних процесів та зберігає політичну суб'єктність; метод координації лобістських структур за кордоном, як додаткового соціально-політичного ресурсу держави.

Організація системного діалогу між спорідненими угорськими діаспорами в прикордонні може розглядатися як модель створення «Угорського світу» – розгалуженої мережевої системи соціально-політичних зв'язків, які забезпечують соціально-політичну дієздатність локальних регіональних громад. Гнучка інституційна структура за кордоном координується державними інститутами: при парламенті Угорщини діє Парламентська комісія за національної єдності, головним завданням якої є вивчення, оцінка та просування законодавчих ініціатив у сфері підтримки закордонних угорців, а при Уряді функціонує Міжвідомча комісія з питань національної політики, яка зайнята узгодженням діяльності окремих міністерств та відомств, пов'язаних із закордонними угорцями. Державною структурою, що розподіляє кошти на підтримку закордонних угорців, є урядовий Фонд імені Габора Бетлена. Офіційна мета фонду – сприяння реалізації цілей, пов'язаних із національною політичною стратегією угорського уряду. Керує фондом віце-прем'єр-міністр із питань національної політики та справ церкви. Діють і інші фонди, які опікуються окремими напрямками: «Фонд імені Дюли Йієша» (розвиток регіональної інфраструктури); «Фонд "Нове рукостискання"» (підтримує бізнес-проекти); «Фонд імені Яноша Апацаї» (освітні проекти); «Фонд імені Лайоша Мочарі» (соціальні програми та охорона здоров'я); Фонд «Рука допомоги» (благодійне лікування співвітчизників); Фонд «Закарпатський центр економічного розвитку "Еган Еде"» (підтримка підприємців угорського походження в організації бізнесу).

Законодавче закріплення нового формату соціально-політичного простору відбувалось із прийняттям у 2001 році Рамкового Закону «Про угорців, які проживають в суміжних країнах», у якому йшлося про *возз'єднання угорської нації без перегляду кордонів* (A Szomszédos államokban, 2001). Важливим моментом, закріпленим у преамбулі Закону, є поділ етнічних угорців на дві групи: 1) «угорці, які проживають в суміжних державах», 2) «угорці, які проживають за кордоном», що акцентує увагу на різній природі цих груп, бо угорці в суміжних державах розглядаються як такі, що проживають на історичних землях. Ключовим з точки зору трансформації політичного простору стало те, що суб'єкти закону отримали на території Угорщини права, рівні з правами громадян. Цей правовий акт став символом возз'єднання нації без перегляду кордонів.

У 2010 році був прийнятий Закон «Про спрощення порядку надання громадянства закордонним угорцям» (A Magyar allampolgarságról, 1993), який надав новим угорським громадянам у Сербії, Словаччині, Румунії та Україні всі права,

включаючи *права обирати і бути обраними до угорського парламенту*. Новою нормою стало те, що за Законом на угорське громадянство можуть претендувати всі, хто має предків, які до 1920 року або між 1940 і 1945 роками мали угорське підданство. Отже, «право крові» при отриманні громадянства було доповнено «правом ґрунту». Прийняттям цього закону Угорщина закріпила на законодавчому рівні заяву Йозефа Антала (прем'єр-міністра в 1990–1993 роках) про «15-мільйонну угорську націю».

Оновлена Конституція Угорщини в 2010 році вже декларувала, що з цього часу «Угорська Республіка відчуває відповідальність за долю угорців, які проживають поза її межами, і сприяє культивуванню їх зв'язків з Угорщиною» (Magyarország Alaptörvénye, 2011, п. 3). Після першої фрази «Боже, благослови угорців!» міститься преамбула під назвою «Національне кредо», що починається зі слів: «Ми, члени угорської нації...», а після переліку того, чим пишуться угорці, містить обіцянку «зберігати інтелектуальну єдність *нашої нації, розірваної на частини бурями двадцятого сторіччя*». Про те, що під «членами угорської нації» і займенником «МИ» в різних відмінках розуміються етнічні угорці, а не всі громадяни, свідчить речення з 7-го абзацу «Національного кредо»: «Національності, які живуть разом із НАМИ, є частиною угорської політичної спільноти і чинниками формування держави».

Угорська політика демонстративно розглядає споріднені громади за кордоном як національно-політичний та геополітичний ресурс, який здатний забезпечити транзит для національної доктрини, яка одночасно забезпечує модерну складову етнонаціональної ідеї та надає можливість гнучко реагувати на просторові трансформації з боку ЄС, де регіон визначається в якості перспективної територіально-політичної одиниці.

Захист закордонних угорців став фундаментом зовнішньої політики: визнання статусу «розділеної нації» та реалізація проектів автономізації через координацію політичних партій за кордоном. Сама ідея створення автономій для закордонних угорців під патронатом політичної влади Угорщини сприймається як умова забезпечення для держави статусу регіонального лідера ЄС в Карпатському басейні.

Сьогодні Угорщина вже сформувала можливість озвучувати власну політику стосовно історичної комеморативної політики та впливати на формування регіональних просторів та транснаціональних систем Європи за допомогою регіональних партій.

Так, в Україні діють дві партії: «Демократична партія угорців України» та «Партія угорців України» (під назвою «Товариство угорської культури Закарпаття», діє як громадська організація поза виборами). Обидві партії люблять створення Угорського автономного округу з центром у Береговому. У Румунії діють три авторитетні політичні партії: «Демократичний альянс угорців» (із 1989 р.); «Національна угорська партія»; «Громадська партія угорців». Усі три партії домовилися спільно домагатися максимальної автономії для угорців. Під «максимальною автономією» вони розуміють створення автономної області в межах історичних земель Секейського краю (східна частина Трансильванії) та надання особливого самоврядного та адміністративного статусу іншому історичному регіону – Парціумі (Захід Румунії в прикордонні з Угорщиною). У Словаччині діє «Партія угорської коаліції» – представлена в Європарламенті. Партія

обґрунтовує необхідність створення «Комарнянського краю» – єдиної адміністративної одиниці з компактним проживанням угорців. У Сербії інтереси угорців представляють три політичні партії, які об'єднані в «Угорську коаліцію». Остання має представництво в Скупщині. «Альянс воеводинських угорців», як найбільш відома та впливова частина Коаліції, презентує інтереси угорської групи в сербському автономному краї Воеводина. Партія виступає за створення регіональної автономії угорців у північній Воеводині. Процес автономізації діаспор спрямований на розширення політичного простору угорської нації за рахунок соціального ресурсу споріднених діаспор за кордоном.

Вплив Угорщини на розвиток позадержавного регіонального угорського автономізму значний і системний. Він передбачає збереження та розширення іконографічної та комунікаційної систем за рахунок використання угорської етнічної та політичної символіки, мови в медіа-просторі та топографії, встановлення меморіальних об'єктів. У розумінні Угорщини суть нової моделі національних зв'язків для закордонних угорців полягає в наступному: зберегти культуру та традиції, угорську ідентичність, проживаючи на рідній угорській землі, хай навіть сьогодні вона є територією інших держав; створити сильні угорські спільноти за кордоном із сталою ідентичністю та міцним соціально-політичним ресурсом, включаючи представництво в органах влади; ці автономні спільноти закордонних угорців повинні не відрізнятися в правах та обов'язках від співгромадян, які мешкають на території сучасної Угорщини, і бути культурно, емоційно та політично частиною цілого. Процес формування трансдержавної нації підтримується лобюванням з боку Угорщини «подвійного громадянства» для етнічних угорців за кордоном. Введений Закон про подвійне громадянство, який вводив до політичного поля Угорщини представників діаспор, які отримали змогу брати участь у голосуваннях всередині країни та ті самі преференції, як і угорці, що мешкають у державі. Таким чином, декларовані тези щодо об'єднання всіх угорців у світі під єдиним крилом отримали практичну реалізацію. Масова видача угорських паспортів розпочалась після спрощення процедури в 2010 році. Але якщо в Румунії подвійне громадянство дозволене, то в Словаччині та Україні поки що – ні.

У листопаді 2011 року Угорська Постійна Конференція (MAERT), що складається з угорських політичних партій за кордоном, угорських парламентських партій, угорського уряду, прийняла документ із назвою «Політика для угорських громад за кордоном. Стратегічні рамки для угорських громад за кордоном». Це перший документ, який об'єднав тих, хто формує політику щодо угорських громад за кордоном, і перший документ, що служить основою для управління майбутнім цих громад (Policy for Hung, 2013).

Завдяки активній участі Угорщини в соціально-економічному та політичному розвитку «своїх» діаспор, більшість із них набули якостей суб'єктів політики. Угорська діаспора, як помітний політичний гравець в Австрії, Румунії, Сербії, Словаччині, Україні, демонструє позитивний результат у процесі формування постмодерної транскордонної нації. Практично такі кроки демонстрували початок процесу нової націоналізації, яка відштовхувалась від потреби переосмислення історичних подій ХХ століття та комуністичного минулого.

Три вектори меморіальної політики Угорщини. Переформатування етнонаціональної доктрини на користь етнокультурного формату нації з ураху-

ванням соціально-політичного капіталу діаспор часто презентується як модель постімперської політики з метою реалізації геополітичних амбіцій та як противага глобалізації задля збереження національної ідентичності в межах європейської інтеграції.

На користь такої інтерпретації політики пам'яті використовують повернення до етнонаціональних символів, героїв, місць пам'яті, подій минулого. Відправною точкою цього процесу став ювілей «Віднайдення Батьківщини» – міленіум – тисячоліття Угорщини (1896). Ця подія дозволяла акцентувати гордість за «тисячолітню державу» (символ перемоги та глибини національної історії). Саме тоді за пропозицією Калмана Талі – члена парламенту та історика – було запроваджено грандіозний меморіальний проєкт встановлення пам'ятних знаків (тотемний образ Турула) на згадку про сім угорських племен, які склали основу державності (один із таких символів був до 2022 року встановлений в Україні на території Мукачівського замку).

Символізм цього процесу був підкріплений переносом у 2000 році корони Святого Іштвана в парламентський палац на честь святкування 1100-річчя державності Угорщини. Свята Корона асоціюється з таким поняттям, як «землі корони Святого Іштвана», до яких у XIX ст. офіційно входили, крім Угорщини (яка включала тоді Трансильванію, Словаччину та Закарпаття), також Хорватія та Славонія.

У новій Конституції 2010 року в якості державних символів були закріплені золота корона та булава Святого Стефана, а в преамбулі була висловлена пошана до «досягнень історичної конституції і Святої Корони, в яких втілюється перманентність конституційної державності Угорщини і єдність нації» (Magyarország Alaptörvénye, 2011). Віртуальна «Велика Угорщина» перевершує сучасну в три рази.

Завдяки короні Святого Іштвана можна провести аналогію з Габсбурзькою монархією, яка асоціюється з політичним успіхом та геополітичною міцністю держави. Із 2000 року (з нагоди святкування 1100-річчя державності Угорщини) корона виставляється в центральній залі Парламентського палацу в Будапешті, і перші двадцять хвилин кожної години біля неї стоїть почесна варта в історичній уніформі.

До образу «Великої Угорщини» апелює також і концепт «Тріанонської трагедії». На відміну від Міленіуму, це символ поразки та тригер «каяття» за втрату батьківської землі. «Тріанонська трагедія» в якості меморіального об'єкта була відновлена в статусі колективної травми угорського народу, коли з'явилися ідеї об'єднання угорських земель. За Тріанонським договором Угорщина втратила територію нинішньої Словаччини, сербську Воеводину, Хорватію, частину Словенії, нині українське Закарпаття, Трансильванію, яка увійшла до складу Румунії, і ще деякі території. Народи, які до 1920 року були меншинами у складі Угорщини, утворили свої держави, а угорці виявилися народом, розділеним новими кордонами.

Символізація та міфологізація цієї події тільки на сучасному етапі набула характеру створення основної меморіальної вісі: започатковано День пам'яті Тріанонського договору (із 4 червня 2010 р.); введено до Основного закону Угорщини статті "D" про угорців за кордоном (із 25 квітня 2011 р.); здійснено глобальну меморіалізацію по всій країні – розбудову «Тріанонських меморіалів»,

як символів єдності нації. На 100 років угорської трагедії та на честь Дня національної єдності В. Орбан обрав місцем звернення до нації прикордонне для чотирьох держав (Словаччини, Румунії, України та Угорщини) містечко Шаторальяуйхей (угор. Sátoraljaújhely), де проголосив маніфест національного розвитку держави, який був адресований не до громадян Угорщини, а до угорської нації, яка, незважаючи на історичне розділення, прагне до єднання. Ця промова була сприйнята як провокація, оскільки поставила під сумнів суверенітет сусідніх держав, які «користуються «чужими» територіями».

Формування так званого «перехресного геополітичного простору», який Угорщина осмислює як втрачений, закріплюється в меморіальних актах різного масштабу, як, наприклад, назва ювілейного мюзиклу на честь річниці національної єдності – «Вони її розірвали», або розбудова меморіалу глобального масштабу, як «Яр Тріанона» біля парламенту, де перераховано 12 тисяч угорських населених пунктів станом на 1913 рік (тобто до Тріанона), які опинилися за межами нинішньої Угорщини. Населення цих територій – нині частина сучасної Румунії, Сербії, Хорватії, Словенії, Австрії, Словаччини та України (Laszlo, 2020). Наприклад, названі сучасні українські поселення: Берегшаш (Берегове), Мункач (Мукачево), Рахо (Рахів), Надьшелеш (Виноград) та Унгвар (Ужгород). Атрибутика «Великої Угорщини» – це не тільки меморіали, але й політичні символи, які раз від разу використовують перші особи держави під час публічних заходів – П. Сійярто та В. Орбан.

Обидва меморіальні вектори – і Міленіум (символічна перемога), і Тріанон (реальна втрата територій та політичної ваги) – повертають меморіальну політику до етнокультурного контексту національної єдності. Взагалі ці вектори меморіальної політики провокують наростання конфлікту національних історій із сусідніми державами. Наприклад, Румунський парламент вирішив річницю Тріанонського договору зробити святковою датою, а в Україні в 2022 році тотемний символ Турула рішенням міської ради міста Мукачево був замінений на Тризуб – український державний герб.

Оформилися два підходи для реваншу. Перший вимагав повернення всіх «Земель Корони», тобто територій, які належали стародавньому Угорському королівству, другий – ставив завдання повернути території, де з'явилися історичні угорські «діаспори катаклізми». Певною мірою гостроту проблеми знижує той факт, що Угорщина, Словаччина та Румунія знаходяться в єдиному просторі ЄС.

Надія, що членство в ЄС забезпечить зміни в меморіальних стратегіях держав, де будуть домінувати процеси інтернаціоналізації пам'яті та маргіналізації національних травм, не виправдалась у повному обсязі по відношенню до деяких держав Східної Європи, у тому числі щодо Угорщини. Якщо для Західної Європи центральною трагедією в ХХ ст. став Голокост, то для угорців такою подією є Тріанонський договір 1920 р., коли Угорщина втратила найбільші території та регіони етнічного розселення. В есе «Тріанон проти Голокосту» Г. Гаїані проводить паралель і розглядає їх як дві взаємовиключні форми національних спогадів. До схожих рис він відносить: самовіктимізацію, наділення історичних подій символічним значенням і віддання їм провідної ролі в розбудові національного політичного міфу (Gyani, 2019). Аналогічний висновок формулює П. Дьордь у праці «Тріанон та Голокост – майбутнє минулого», де він стверджує,

що в сучасній Угорщині такий меморіальний конструкт, як «Травма Тріанона», відіграє провідну роль у суспільній свідомості, тому Голокост із ним не може конкурувати, а побудувати нову ідентичність без етноцентризму і без «Тріанонської образи» є вкрай важким завданням (György, 2012).

А. Ассман, описуючи феномен глобалізації пам'яті про Голокост, демонструє специфічність механізмів комеморації на міжнародному рівні. Вона стверджує, що обрати в міжнародному просторі образ, який би був універсальним носієм травмуючого досвіду, дуже важко. І для країн (вона називає Угорщину та Польщу), які використовують минуле як важливий символічний капітал у межах європейської інтеграції проти прийняття сформованих на міжнародному рівні канонів, є зрозумілим (Assmann, 2010).

Тим не менш Угорщина в межах загальноєвропейських канонів включає в меморіальній політиці такі важливі для Європи заходи, як засудження злочинів комуністичного режиму, засудження війн та геноцидів, депортацій (Conceptual basis for..., 2008). Створені такі інституції, як Дім терору в Будапешті (2002), заснований Фондом досліджень історії і суспільства Східної та Центральної Європи; Комітет національної пам'яті (2013), який отримав статус незалежної наукової дослідницької організації; Інститут вивчення історії зміни режиму (2013); Історичний науково-дослідний інститут VERITAS (2014); Інститут і Архів історії зміни режиму та інші, як, наприклад, Урядова структура, створена в 2016 році – «Тріанон-100» – дослідницька група (яка має грант від Угорської академії наук). У цих установах засуджуються репресії, політика часів Угорської радянської республіки 1919 р., комуністичний режим 1949–1989 рр., подавлення угорського повстання 1956 р. У межах засудження минулих політичних режимів Угорщина прирівняла нацистську та радянську окупації, як і співпрацю з цими режимами. У 2010 році уряд запровадив концепцію «подвійної окупації» (Nagy, 2015). Канонізуючи подвійну окупацію, угорський уряд докорінно змінив політику пам'яті: переклав відповідальність на окупантів і завуалював не тільки співпрацю з Німеччиною, але й угорські дії на Прикарпатті, яке було окуповано угорською армією в 1939 році.

Зміна історичного дискурсу, яка проявилась і в зміні інституційної системи академічного життя, була спрямована за забезпечення легітимності політичного режиму: виключались опозиційні історичні наративи, угорці зображувались як нація, яка тривалий час знаходилась під зовнішнім гнобленням. Колективні спогади спрямовували на формування відчуття належності до спільного колективу, шани власної історії та образи на іноземців (Peto, 2022).

Висновки. Ключові меморіальні вектори політики пам'яті Угорщини забезпечують реалізацію різних політичних завдань: 1) збереження національно-культурної ідентичності за умов існування двох версій національних доктрин – етнокультурної та громадянської; 2) створення умов для розвитку нації в умовах постмодерну та забезпечення її транскордонного існування в форматі мережевої системи інститутів та локальних груп; 3) створення умов для забезпечення реалізації інтересів держави через систему лобістських структур та представництв; 4) подальше інтегрування в європейську суспільно-політичну систему, створюючи можливість для функціонування спільних історичних та змістовних наративів. Пам'ять, як завжди актуальний феномен, постійно змінюється, адаптується до нових вимог та соціальних викликів. Національна пам'ять – це інструмент

реалізації політичного проекту, утилітарний феномен, який дозволяє обґрунтувати наявні життєві стратегії. Саме тому Угорщина демонструє функціонування багатопарової структури пам'яті, що дозволяє охопити різні аспекти її політичного буття як постімперії, національної модерної держави, яка розвивається та інтегрується в постмодерний простір ЄС. Усі три меморіальні вектори дають можливість проявити версії «уявного спільного майбутнього» залежно від інтенсивності подальших процесів розвитку політичної світової системи та простору: ступеня актуальності національної держави як політичного актора, політичної суб'єктності регіону в європейському просторі, ефективності мережевих політичних систем постмодерного взірця з високим ступенем інституціональної гнучкості.

References [Список використаної літератури]

- A Magyar állampolgárságról szóló 1993: Törvény módosításáról (2011) [in Hungarian]. [Amendment of the 1993 Act on Hungarian Citizenship. URL: <http://www.parlament.hu/irom39/04699/04699.pdf> (дата звернення: 23.10.2022).]
- A Szomszédos államokban élő magyarokról: Törvény LXII/2001. Nemzeti Jogszabálytár (2001) [in Hungarian]. [On Hungarians living in neighboring states: Law LXII/2001. National Legal Repository. 2001. URL: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=57066.338598 (дата звернення: 23.06.2020).]
- Adorno, T. (1963). Was bedeutet Aufarbeitung der Vergangenheit. *Eingriffe. Neun kritische Modelle*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 127–143 [in English].
- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: reflections on the origin and. Spread of nationalism*. London: Verso, 256 p. [in English].
- Ankersmit, F. (1989). The reality effect in the writing of history. The dynamics of historiographical topology. *Mededelingen van de Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, afdeling letterkunde, nieuwe reeks LII-i*; Amsterdam: Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, 37 p. [in English].
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge: Cambridge University Press, 410 p. [in English].
- Assmann, A. (2010). *The Holocaust – a Global Memory? Extensions and Limits of a New Memory Community*. In *Memory in a Global Age: Discourses Practices and Trajectories*, Edby Aleida Assmann and Sebastian Conrad. London: Palgrave, 97–118 [in English].
- Batory, A. (2016). Populists in Government? Hungary's System of National Cooperation. *Democratization*, 23(2), 283–303 [in English].
- Benazzo, S. (2017). Not All the Past Needs To Be Used: Features of Fidesz's Politics of Memory. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, 11(20), 198–221 [in English].
- Bourdieu, P. (1984). Espace social et genèse des "classes" *Actes de la Recherche en Sciences Sociales. Fait partie d'un numéro thématique. Le travail politique*, 52–53, 3–14 [in English].
- Conceptual basis for a House of European history (October 2008). *European parliament*. Brussels, 27 p. [in English].
- Gyáni, G. (2021). A Nation Divided by History and Memory Hungary in the Twentieth Century and Beyond. London: Routledge, 198 p. [in English].
- Gyáni, G. (2019). Trianon – a veszteség természete. *Publicisztika*. LXIII. évfolyam, 51–52, szám., December 19 [in Hungarian]. [Gyáni G. Trianon – the nature of loss. *Publicity*. 2019. LXIII. 19 December. Vol. 51–52. URL: <https://www.es.hu/cikk/2019-12-19/gyani-gabor/trianon-a-veszteseg-termeszete.html> (дата звернення: 11.07.2023).]
- György, P. (2012). Trianon és holokauszt – múlt jövője. *ÉS*, 56(34), Augusztus, 24 [in Hungarian]. [György P. Trianon és holokauszt – múlt jövője. *ÉS*. 2012. 24 Augusztus. Vol. 56, Is. 34. URL: <https://www.es.hu/cikk/2012-08-24/gyorgy-peter/trianon-es-holokauszt-8211-a-mult-jovoje.html> (дата звернення: 11.07.2023).]
- Horváth, Zs. (2008). The Redistribution of the Memory of Socialism. Identity Formations of the Survivors in Hungary after 1989. In *Past for the Eyes: East European Representations of Communism in Cinema and Museums After 1989*. Eds. by Sarkisova, O., Apor, P. Central European University Press, 247–274 [in English].
- László, S. (2020). Memory Politics in an Illiberal Regime: Hungary's New Trianon Memorial. *ASEEES Blog*, September, 1 [in English].

- Lowenthal, D. (1996). *The heritage crusade and the spoils of history*. Cambridge: Cambridge University Press, 358 p. [in English].
- Magyarország Alaptörvénye (2011). *Köztársasági Elnöki Hivatal* [in Hungarian]. [Basic Law of Hungary 2011. *Office of the President of the Republic*. 2011. 25 April. URL: http://www.keh.hu/magyarorszag_alaptorvenye/1515-Magyarorszag_Alaptorvenye&pnr=1 (дата звернення: 12.10.2022).]
- Manchin, A. (2015). Staging Traumatic Memory: Competing Narratives of State Violence in Post-Communist Hungarian Museums. *East European Jewish Affairs*, 45(2–3), 236–251 [in English].
- Meyer, E. (2008). Memory and Politics. In *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook*. Eds. by Astrid, Erll & Ansgar, Nünning. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 173–180 [in English].
- Nagy, G. (2015). Increasingly Radical Interventions: The New Wave of Political Art in Hungary. In *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Eds. by Krasztev, P, Van Til, J. Central European University Press, 291–316 [in English].
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les lieux de Mémoire. *Representations*, 26. Special Issue: Memory and Counter-Memory. Oakland, Spring, 7–24 [in French]. [Nora, P. Between Memory and History: Les lieux de Mémoire. *Representations*. 1989, Spring. Vol. 26. Special Issue: Memory and Counter-Memory. Oakland, P. 7–24.]
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. N.Y.: Public Affairs, 192 p. [in English].
- Peto, A. (2022). The Illiberal Memory Politics in Hungary. *Journal of Genocide Research*, 24(2). Special Issue on “Patriotic History” and the (Re)Nationalization of Memory. 241–249 [in English].
- Policy for Hungarian Communities Abroad. Strategic Framework for Hungarian Communities Abroad, adopted by Hungarian Standing Conference (MÁÉRT) (2011) / Repas, Z. (Ed.). Budapest: Magyar Közlöny Lapés Könyvkiadó Kft, 17 p. [in English].
- Rawls, J. (1955). Two Concepts of Rules. *Philosophical Review*, 64(1), 3–32 [in English].
- Segal, R. (2010). Becoming Bystanders: Carpatho-Ruthenians, Jews, and the Politics of Narcissism in Subcarpathian Rus. *Holocaust Studies*, 16, 1–2, 129–156 [in English].

Стаття надійшла до редакції 13.06.2023

Koch S. V.

Department of Political Science of the Faculty of International Relations,
Political Science and Sociology,
Odesa I. I. Mechnikov National University,
r. 37, Frantsuzkyi blvd, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

THE FUTURE OF THE PAST, OR POLICY OF MEMORY OF HUNGARY: BETWEEN NATIONAL AND UNIVERSAL

Summary

The memorial strategies of political actors are related to the strategic course chosen by the political actor, the desired historical image of the socio-political community, and the degree of internal diversity of memory vectors in the context of multicomponent societies. The largest wave of EU enlargement in 2004 not only included Eastern European countries in the Union but also led to radical changes in the position of ensuring pan-European unity when it came to taking into account the historical past of the new members. The EU's post-World War II memory policy framework required new commemorative practices and emphasis to prevent memorial conflicts. A condition for ensuring internal unity within the EU is the gradual weakening of internal symbolic boundaries, especially national ones. This is what has become the most difficult for Eastern European nation-states, which have found themselves in a situation of two different vectors: on the one hand, they continue to develop modern-type national doctrines when the nation defines itself within the historical lands, where national identities are being shaped on the basis of the ethnopolitical interests of the titular nations and their historical narratives; on the other hand, pan-European postmodern processes involve the recognition of universal

values and common strategies. An example of an ambivalent memorial policy is Hungary, which is trying to solve various socio-political problems with the help of commemorative practices: remaining in the EU supranational space and constructing a nationally oriented memorial strategy. Finding a balance between these vectors is seen as a condition for the effective development of the national community. Thus, the purpose of this article is to determine the relationship between the new format of Hungary's national doctrine and the commemorative political technologies implemented by the state. The memory policy in Hungary is examined in the context of the changing role of commemoration in global politics and the peculiarities of the formation of the institutional environment of memory policy are identified. The author concludes that Hungary's contemporary memorial policy is developing in the format of organizing a socio-political space for dialogue between the state and related diasporas abroad.

Key words: memorial policy, national memory policy, Hungarian nation, EU, identity, European identity, commemoration, commemorative technologies, political myths, international relations, interaction with the state, lobbying tools.